Kleio-gesprek met de winnaars van de Huib de Ruyterprijs

Tineke Bogaerts en Wim Rongen

Tijdens de jaarvergadering van 9 maart 1991 is de jaarlijkse Huib de Ruyterprijs uitgereikt aan de makers van twee VPRO-programma's, waarin op een aantrekkelijke wijze wordt gewerkt met geschiedenis: 'Het spoor terug', een wekelijks radioprogramma gebaseerd op oral history en 'Wie was je opa's opa, Opa?', een TV-programma van 12 afleveringen voor kinderen van negen tot twaalf dat vorig jaar werd uitgezonden op zondagochtend.
Al in januari, het VGN-bestuur had ons tijdig ingelicht, spraken wij met Henriëtte Theunissen en Niek Koppen, respectievelijk researcher en regisseur van 'Opa's opa' en Kees Slager, de eindredacteur van 'Het spoor terug'.

Kleio: Zowel 'Het spoor terug' als 'Wie was je opa's opa, Opa?' zijn geen onbekende programma's. 'Opa's opa' werd uitgezonden op een tamelijk riant tijdstip, niet al te vroeg op zondagochtend en iedereen met jongere kinderen heeft het vast wel eens gezien. Wij ook. En van 'het spoor terug' worden heel wat cassettebandjes verkocht.
Waarom zijn jullie deze programma's gaan maken?

De voordelen van meer zendtijd

Kees Slager: Het is ons belangrijkste doel om 'gesproken geschiedenis' te leveren. Eigenlijk is dat het vanaf hèt begin geweest. Toen de VPRO B-omroep werd, ging bij de radio de zendtijd vooruit van 12,5 naar 38 uur en konden wij dus heel wat hobbies botvieren. Die van mij was om wat te doen met ooggetuigen.
Wij zijn toen begonnen met het programma 'Het spoor', waarvan in 1987 'Het spoor terug' werd afgesplitst. 'Het spoor' is een achtergrondprogramma bij de aktualiteit gebleven en 'Het spoor terug' wordt gevuld met nieuwgaring over zaken in het verleden op basis van oral history.

Kleio: Hoe gaan jullie te werk? Ik hoorde laatst een aflevering over de Gazellefabriek?
Kees: De serie die nu loopt, gaat over dorpsfabrieken en de aflevering over Gazelle is er daar één van. In deze serie komen meer fabrieken in dorpen aan de orde, die we allemaal ongeveer op dezelfde manier aanpakken. Wij hebben bij 'Het spoor terug' bewust gekozen voor series. Je kunt dan wat meer tijd claimen om in te lezen, want dit programma vergt heel wat voorbereiding - vooral ook wat betreft de achtergronden in het algemeen.
Die kennis proberen we vervolgens op een aantal plaatsen in te zetten. Zo hebben we het bij vorige onderwerpen van 'Het spoor terug' ook gedaan.
Het grootste deel van een uitzending wordt besteed aan de verhalen van ooggetuigen, maar binnen het kader van de presentatieteksten gebruik je schriftelijke informatiebronnen. En ook voor je op stap gaat naar je ooggetuigen moet je je behoorlijk inlezen.

Kleio: Ga je gericht mensen zoeken als je ingelezen bent? Laat je die mensen dan dingen zeggen zoals jij je ze voorstelt, uit je eigen voorkennis bedoel ik?
Kees: Nou, je hebt je eigen basisvragen wel in je achterhoofd en de vragen die je de ooggetuigen stelt zijn daarvan afgeleid, maar je weet niet van te voren wat de mensen gaan zeggen. Soms is een antwoord heel verrassend en kom je op zaken terecht waar je weer mee verder gaat.
Standaardverhalen zijn natuurlijk wel te voorzien. Neem bijvoorbeeld de Februariramp van 1953, vragen daarover leveren alleen barre ellende op als je niet oppast. We hebben toen met opzet een vraagstelling genomen, waarbij de ellende niet centraal stond; namelijk 'In hoeverre zijn de autoriteiten toen op hun post geweest?' en 'Wat is er *precies* gebeurd?'. Wij zijn

V.l.n.r. Kees Slager, Henriëtte Theunissen en Nick Koppen.

'Ras breekt het uur der vrijheid aan' - 13 radioprogramma's over het roerige einde van de negentiende eeuw.

de ramp dus kritisch gaan benaderen.
We hebben ook niet alleen maar autoriteiten aan het woord gelaten, dat doen we eigenlijk zo weinig mogelijk. Het programma gaat in principe over de gewone man. Hoe heeft die de geschiedenis beleefd, waarbij is hij als ooggetuige aanwezig geweest, wat kan hij er nog over vertellen?

Ieder zijn eigen verleden

Kleio: Is dat dan de waarheid?
Kees: Nee, het is ook niet onze bedoeling om 'de waarheid' duidelijk te maken. 'Dé waarheid' bestaat volgens ons niet.
Henriëtte: Je laat dus iedereen zijn eigen waarheid vertellen.
Ben je dan nog kritisch ten opzichte van de mensen die je laat praten?
Kees: Nou ja, je bent meestal niet van één ooggetuige afhankelijk en zeker bij belangrijke informatie zoek je naar meer mensen die hetzelfde vertellen.
Neem bijvoorbeeld weer de Februariramp. Toen we hoorden dat in Zierikzee de vloedplanken - planken waarmee de haven afgesloten werd bij extreem hoog water - nogal wat mankementen vertoond hadden, verrot waren en niet goed onderhouden, zijn we ook de timmerman gaan opzoeken, die voor dat onderhoud verantwoordelijk was. En tevens bleek dit gegeven vrij bekend te zijn bij ouderen.
Als verschillende verhalen met elkaar in tegenspraak zijn, dan moet je verder vragen en meer informanten zoeken.

Kleio: Je werkt dus vanuit vragen, waar mensen op ingaan en afhankelijk van wat je hoort kom je verder - een serie met een open einde?
Kees: Ja zeker, en dat per aflevering.
Een serie bestaat meestal uit een aantal op zichzelf staande afleveringen.
Neem bijvoorbeeld de serie over de wederopbouw. Allerlei aspecten daarvan kwamen in op zichzelfstaande afleveringen aan de orde. In 'Na de roes' spraken we mensen over de teleurstelling na de bevrijding, in 'De droogmaking van Walcheren' ging het over iets heel anders - over het grote geld dat daarbij met name door aannemers is verdiend.

Ik streef naar boeiende verhalen en die zijn vaak een aanvulling op de bekende gegevens: soms zelfs een correctie daarvan. Wij hebben niet de pretentie 'de geschiedenis' duidelijk te maken. Dat doen ze bij Teleac. Wij zijn wat minder afstandelijk.Wij blijven een radioprogramma waarin het het doel is verhalen van mensen te laten horen over een verleden waaraan ze zelf hebben deel genomen. Wie die verhalen hoort en de geschreven geschiedenis kent, krijgt een completer beeld van het verleden.

De keuze van onderwerpen

Kleio: Hoe komen jullie aan de onderwerpen?
Kees: Medewerkers aan het programma komen met ideeën en die worden tijdens redactievergaderingen ddorgepraat. Soms zien we een voorstel echt zitten. Je hebt dan het gevoel dat een onderwerp niet helemaal afgekloven is - overigens komt dat bij onze manier van werken weinig voor - en dat het boeiend kan zijn.
In de eerste jaren zaten we sterk in de sfeer van oorlog en rampen. Allerlei aspecten van de Tweede Wereldoorlog kwamen bijvoorbeeld aan de orde. De laatste tijd zoeken we wat minder naar dramatische episodes, hoewel ook dan heel wat roddel en achterklap blijkt te bestaan.
Nu werken we aan een serie waarin de invloed van een fabriek op een dorp, op het hele maatschappelijk leven daar, centraal staat, zo'n situatie waarbij de directeur van de fabriek zo ongeveer in de praktijk de burgemeester blijkt te zijn. Behalve over de Gazellefabriek zijn er afleveringen over de bierbrouwerij De Vriendenkring in Arcen, een uienfabriek in Zeeland, over Dru in Ulft, De Ploeg, de zinkfabriek in Dorplein en nog een paar. Hierna komt er een serie over jeugdcultuur van de twintiger jaren tot nu, met name over de ongeorganiseerde jeugd en de reactie van de burgerij erop, bijvoorbeeld over het dansprobleem en de verderfelijke invloed van de film in de twintiger jaren en over de massajeugd van de jaren vijftig.

Henriëtte: Onze serie is speciaal voor kinderen gemaakt. We hadden een duidelijke doelgroep.
We hebben eerst een indeling gemaakt van thema's die voor kinderen belangrijk kunnen zijn: kleding, eten, spelletjes, geboorte, school, huisdieren en dergelijke.
Ik ben gaan lezen over die onderwerpen en we zijn gaan praten met historisch pedagogen, die ons weer wezen op andere literatuur. De huisdieren hebben we toen moeten laten vallen. Je ziet wel kinderen met honden en katten op een schilderij, maar wat ze er nou precies mee hadden, daar kon ik niet achter komen.
Niek: Er was wel literatuur over kinderen van vroeger, maar eigenlijk bleek dat toch

'... Iedereen heeft zijn eigen waarheid.'

maar weinig. Door het raadplegen van deskundigen kwamen we wel verder, maar uiteindelijk waren we weer bij de eerste deskundige terug en dan was het kringetje rond en stopte de informatie.
Henriëtte: Verder hebben we de onderwerpen zoveel mogelijk gespreid over de tijd en de ruimte, heel Nederland en België.
Als we definitief een thema gekozen hadden dan zochten we naar een kind dat echt bestaan had, waarvan nog archiefberichten waren. Van dat kind zochten we dan zoveel mogelijk uit. De straat waar het gewoond had, of het huis er nog stond, hoe het gekleed moet zijn geweest.

Niek: Via onze deskundigen kwamen we soms heel erg veel te weten over een persoon. Van Maté Everaerts, een jongen die eind vorige eeuw werkte bij Regout in Maastricht, bleken bijna de röntgenfoto's nog in het archief te zitten.
Henriëtte: Wij vonden ook wel heel onverwachte dingen, een foto van het kind bijvoorbeeld. Dat roert je, je kunt zien over wie je het hebt.
Kees: Dat gevoel had ik soms ook. Wij interviewen over het algemeen oude mensen en soms vertellen die dan iets waarvan je weet dat als jij het niet gevraagd zou hebben het voorgoed verdwenen zou zijn.
Henriëtte: We hadden zoiets met een meisje van 10 jaar. Haar vader was kapitein en ze had een keer mee mogen varen op een grote reis. Ze had toen een dagboek bijgehouden en dat is bewaard gebleven. Dat is al heel bijzonder, maar in dat dagboek sprak ze soms over een oom Douwes, een broer van haar moeder die van haar meisjesnaam Dekker heette. Het duurde nog heel lang tot we link legden naar Multatuli, Douwes Dekker.
Maar toen dat eenmaal gebeurd was zijn we in het Multatuli Museum gaan zoeken of hij iets over zijn nichtje gezegd had. Hij bleek zijn nichtjes soms te noemen en in een oude uitgave van een van zijn boeken stond een foto van onze Anne. Dat was heel leuk.

Kleio: Vind je nu wel genoeg materiaal om de tijd te vullen, of zijn jullie wel eens teleurgesteld geweest omdat je toch maar weinig te bieden had voor je gevoel?
Henriëtte: De uitzending over de spelletjes was moeilijk. Je hebt natuurlijk het schilderij van Bruegel, dus we moesten een kind hebben uit die tijd in België. Daar was niet onmiddellijk iemand te vinden. Via het archief in Leuven kwamen we nog wel aan een naam, Martine van Mechelen, maar verder niets. De uitzending is toen dus vooral over de spelletjes zelf gegaan.

De bedoeling van 'Opa's opa'

Kleio: Zijn jullie ooit van plan geweest geschiedenis 'na te spelen'?
Niek: Nee, ik heb dat nooit leuk gevonden. Wij waren altijd bang dat het dan te slecht zou zijn. Je moet goede toneelspelers hebben, een goed script, dus veel geld. En het programma zou er dan ook niet uitspringen als een programma over geschiedenis.
Het was voor ons belangrijk te laten zien dat het verleden nu nog bestaat, dat je er zelf iets aan kan doen om het te vinden. Als je aan je opa dingen vraagt over zijn jeugd is daarmee een stukje geschiedenis binnen je bereik.

Kleio: Is de geschiedenis zoals je die op school krijgt, of zoals jullie die zelf gehad hebben hier nog van invloed geweest?
Henriëtte: Onze onderwerpen krijg je natuurlijk helemaal niet, geschiedenis over kinderen aan de hand van thema's uit hun dagelijks leven.
Niek: Wij zijn ook geen historici al leek het alsof we historisch onderzoek aan het doen waren.
De vorm van ons programma hing samen met het feit dat wij vonden dat wij niet zelf moesten gaan beweren dat de geschiedenis zus of zo geweest is. Wij lieten de experts aan het woord en gingen ervan uit dat het wel zo geweest zou zijn als zij zeiden. Er waren er ook met een verschillende mening over iets. Zo'n probleem konden wij niet oplossen. We probeerden het dus maar te omzeilen.
Neem bijvoorbeeld de plaggenhutten in Drenthe; volgens de ene deskundige hebben die veel langer bestaan dan volgens de andere. Misschien heeft dat wel te maken met het feit dat men in Drenthe in verband met overheidssubsidies in het Westen graag een 'zielige' indruk maakte. Maar het verlossende woord hierover hebben we niet kunnen spreken.

Henriëtte: Verder was het onze bedoeling te laten zien dat professoren ook gewone mensen zijn, die open kunnen staan voor anderen die misschien niet zoveel van iets afweten.
In de praktijk bleek dat vaak voor te komen en we hebben een ruime keuze gehad uit mensen die heel normaal met ons omgingen.

Het dramatiseren van geschiedenis

Kleio: In 'Het spoor terug' is een serie geweest over het einde van de negentiende eeuw. Kun je daar iets over vertellen?
Kees: Dat is die keer geweest dat we het verleden zijn gaan naspelen. Het was een experiment.
Op basis van de Parlementaire Enquete van 1887 hebben we het gewone volk van die tijd kunnen laten horen. Toen ik die enquete las, dacht ik onmiddellijk dat dat iets voor de radio was. Maar het moest nagespeeld worden. Wij hebben toen een subsidie aangevraagd van het Stimule-

18e Eeuw: Kees op school. Tekening van Oscar de Wit in Henriëtte Theunissen, 'Wie was je opa's opa, Opa? Verhalen over echte kinderen van vroeger'.

ringsfonds voor de media, wij zijn gaan lezen en uiteindelijk zijn er 13 afleveringen gemaakt. De 'ooggetuigen' speelden hun rol zo, dat wij ze als gebruikelijk konden interviewen. En voor de couleur locale voegden we ook radiouitzendingen tussen de vraaggesprekken uit 1887, wat dus helemaal niet kan.

De uitzendingen hebben nogal in de publiciteit gestaan, meestal positief. Maar voor mijzelf als journalist was het toch minder bevredigend. Ik wist het beter dan de geinterviewden en ik had een soort regisseursfunctie. De spelers moesten hun rollen precies zo invullen als de bedoeling was. Soms moest iets wel vier of vijf keer opnieuw omdat het niet goed genoeg was, of omdat iemand iets zei dat in 1887 niet kon.
Normaal hoor je bij een interview dingen die je nog niet weet en je gaat dan met een opgetogen gevoel naar huis, omdat je zo'n goede informant hebt gesproken. Nu gaven wij de mensen het materiaal, een soort persoonlijkheid op basis van egodocumenten van anderen en van de enquete.

Of dit nu echt een succes was kunnen we zelf niet beoordelen. Wij doen het waarschijnlijk niet nog eens. Voor één keer was het leuk, maar echte ooggetuigen zijn leuker.

De toekomst

Kleio: Hoe gaan jullie nu verder? Wordt er bijvoorbeeld weer een TV-serie gemaakt?

Henriëtte: Ik spreek nu alleen voor mezelf, over wat ik me er zelf van voorstelde. Geschiedenis vond ik eigenlijk helemaal niet interessant, zeker niet op school. Maar later ben ik gaan lezen, biografieën, en ging ik het verleden best leuk vinden. Toen vroeg ik me af 'Hoe kan ik dit nu aan kinderen over brengen?'. Niet de feitenkennis, de jaartallen, maar andere dingen, zodat hun belangstelling gewekt wordt. Ze hoeven echt niet te onthouden wat ze bij ons zien, als ze maar wat belangstelling en gevoel voor het verleden krijgen.
Niek: De deskundigen stonden nogal negatief tegenover onze ideeën. Ze vonden dat je dit soort zaken niet goed op de TV kan brengen. Zo'n programma zou veel te saai worden. Maar voor mijn gevoel is dat nogal meegevallen.
Henriëtte: Voor mij is dit nu afgelopen. Je gaat weer wat anders doen. Dat is de normale gang van zaken bij ons soort werk. Maar het is leuk geweest.

Kees: Wij maken met 'Het spoor terug' in ieder geval het seizoen af, maar het is nog de vraag of het programma daarna wordt voortgezet. Ook voor mij geldt: je doet iets een aantal jaren en dan ga je weer eens met iets anders beginnen. Er zijn overigens nog oral history-onderwerpen genoeg.

Kleio: Hadden jullie respons?
Henriëtte: Niet vreselijk veel, wel wat brieven maar voornamelijk van ouderen, niet van kinderen.
Kees: Wij horen ook zelden wat. Maar de cassettebandjes worden goed verkocht. Gezien het tijdstip van de uitzending kunnen natuurlijk ook veel mensen niet luisteren. Men werkt.
Wij hebben ook geen duidelijke doelgroep, 'de luisteraar' van dat moment. Wij doen dus wat we zelf interessant en leuk vinden en wij hopen dan maar dat de luisteraars dat ook vinden.
Een paar jaar geleden toen we met de Hongerwinter bezig waren, hadden we een telefoonnummer, dat de mensen gelijk konden bellen. De telefoon stond toen roodgloeiend en een aantal van die opbellers hebben we ook later weer bij interviews kunnen gebruiken.

De VPRO en geschiedenis

Kleio: De Huib de Ruyterprijs wordt dit jaar uitgereikt aan jullie als makers van een radio- en een TV-programma, waarin geschiedenis op een aantrekkelijke wijze aan bod komt. Ze worden allebei geproduceerd voor de VPRO. Heeft die omroep een positieve instelling ten opzichte van geschiedenis? Wordt er bijvoorbeeld gezegd dat er iets van de zendtijd aan gewijd moet zijn?
Iedereen: Nee, zo kijken ze er helemaal niet tegenaan. Over het algemeen is het verleden helemaal niet in. Dat geldt ook voor ons werk. Heel veel mogelijk belangrijk historisch materiaal gaat verloren, voor behoud is er geen geld. Veel programma's zijn later gewoon weg.

Kees: Wat ons programma betreft, ik kwam zelf met oral history, omdat het mij zo geschikt leek voor de radio. Het kon toen bij de VPRO. Ze vonden het wel leuk, maar echt niet omdat het geschiedenis was.

Kleio: Bedankt voor dit gesprek.

De twaalf afleveringen van 'Wie was je opa's opa, Opa?' zijn op videoband verkrijgbaar bij het NIAM in Den Haag. Ook kunt u ze bespreken bij de Openbare Bibliotheken. Een aflevering duurt 24 minuten.
De titels zijn (behalve de hoofdtitel 'Wie was je opa's opa, Opa?'): Willem Sonderland (14e eeuw); Martina van Mechelen (16e eeuw); Jan Dircksz. (17e eeuw); Susanne Huygens (17e eeuw); Kees Backer (18e eeuw); Pieter uyt Brabant (18e eeuw); Aaltje Oosterling (18e eeuw); Antje van Dieren (19e eeuw); Anna Abrahamsz(19e eeuw); Maté Everaerts(19e eeuw); Anna Peters (20e eeuw); Cherry Selbach (20e eeuw).

Henriëtte Theunissen legde de resultaten van haar onderzoek, waarop de serie gebaseerd is, vast in het door Leopold in Amsterdam uitgegeven jeugdboek *Wie was je opa's opa, Opa? Verhalen over echte kinderen van vroeger.* Oscar de Wit maakte de tekeningen.
De hoofdstukken volgen de TV-serie: ieder verhaal gaat over een kind uit het verleden. Het zijn goed leesbare samenvattingen van de delen van de serie. Het 'onderzoeksaspect' komt niet aan de orde. Hier gaat het alleen over het leven en de omgeving van het kind zelf. In de inleiding gaat de schrijfster in op haar onderzoek.
Ook los van de videoband is dit boek een prima aanwinst voor de schoolbibliotheek. Prijs *f* 24,50.

De Spoor Terug-uitzendingen zijn op cassette te bestellen bij de VPRO. De prijs van één programma is *f* 10,-, wanneer u een hele serie bestelt kosten de drie eerste bandjes *f* 10,- per stuk en de daarop volgende *f* 5,- per stuk. Overigens is iedere aflevering los verkrijgbaar.
Om een overzicht te hebben kunt u het beste de catalogus van de VPRO Publiekservice aanvragen door *f* 5,- over te maken op postgiro 444600 van de VPRO in Hilversum onder vermelding van 'Publiekservice Catalogus'.

Het Spoor Terug wordt uitgezonden op dinsdagmiddag tussen 15.00 en 16.00 uur. Tot nu toe zijn er o.a. uitzendingen geweest over:
de Hongerwinter (1984) - 6 cassettes 'met verhalen van mensen die het meemaakten';
de Joodse Quaestie (1985) - 4 cassettes over de thuiskomst van Joden en hoe het daarna verder ging;
Ons Indië (1985) - 4 cassettes over de komst naar Nederland van een grote stroom etnische bevolkingsgroepen;
Indonesië 1920/1985 (1985) - 4 cassettes;
de Ramp (1986) - 4 cassettes over de watersnood van 1953;
Oranje Boven (1986) - 4 cassettes over het koningshuis en de daarbij behorende franje;
de Jaren Zestig (1986/1987) - 11 cassetttes;
het Interbellum (1987) - 8 cassettes, waarin mensen vertellen over de grote gebeurtenissen in deze tijd, bijvoorbeeld de vergissing van Troelstra, de vredesbeweging, de opkomst van de radio, de landarbeidersstaking, verstandig ouderschap, krisis en oproer, Mussert of Moskou;
Sport in de oorlog (1987) - 3 cassettes met o.a. verhalen over de Olympische Spelen in Berlijn in 1936 en waarom iedereen daar toch maar naar toe ging;
Radio in Oorlogstijd (1987) - 3 cassettes;
de Afrekening (1988) - in 11 delen, over Nederland na WO II;
Afscheid van Indië (1988) - in 10 delen;
de Wederopbouw (1989) - in 17 delen;
Arbeiderslevens (1989) - 6 cassettes;
Ras breekt het uur der vrijheid aan..., serie over het roerige einde van de negentiende eeuw in 13 afleveringen (1990);
de geschiedenis van de Molukkers in Nederland 'Istori Maluku' (1990) - 6 cassettes.

Deze lijst is niet volledig. Er zijn ook allerlei programma's van een of twee uitzendingen geweest. Raadpleeg dus vooral de catalogus.

Anna op weg naar Oost-Indië. Tekening van Oscar de Wit.